

Конотопенко Олександр Петрович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри правових наук та філософії
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ КОНЦЕПТ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальний капітал – складна концепція в сучасній соціальній науці. Поняття представлено множиною визначень, іноді цілком відмінних змістовно. Проте, сучасний стан дослідницької програми соціального капіталу засвідчує тенденції до консенсусу щодо способу функціонування та наслідків соціального капіталу (позитивних та негативних), адже соціальний капітал передбачає інвестування з метою отримання вигод в майбутньому.

Джерела цієї ідеї можна знайти у Алексіса де Токвіля, Георга Зіммеля, Еміля Дюркгайма і Макса Вебера. За Бурдьє, соціальний капітал є продуктом суспільного виробництва, засобом досягнення групової солідарності. В такому розумінні він виступає не тільки і не стільки причиною економічних вигод, скільки проявом соціально-економічних умов та обставин, є груповим ресурсом і не може бути вимірний на індивідуальному рівні.

Дж. Коулмен наводить наступне визначення: «Соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів. Для батьків, зацікавлених у тому, щоб їх діти гарно вчилися у школі, соціальним капіталом є сталі соціальні норми співтовариства, що відвертають молодь від поп-культури та направляють їх до школи. Для студентів тісні зв'язки з групою однокурсників, які працюють над тими ж проблемами, є соціальним капіталом, що сприяє навчанню в університеті. Широка мережа друзів і знайомих, через яких індивід може дізнатись про нові вакансії, – соціальний капітал для людини, що шукає роботу» [1, с. 166].

Дж. Коулмен говорить, що «соціальний капітал залежить від властивостей соціальної структури, характеру відкритості соціальних мереж, тривалості соціальних відносин та множинності зв'язків (множинний зв'язок між двома людьми означає, що вони пов'язані кількома видами діяльності або ролями). Наприклад, в одних типах соціальних структур соціальний капітал формується активно. В інших – ні» [1, с. 166].

Аргументи Френсіса Фукуями з його знаменитої книги «Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання»: «...придбання суспільного капіталу вимагає адаптації до моральних норм певного співтовариства і засвоєння в його рамках таких чеснот, як відданість, чесність і надійність... Соціальний капітал не може стати результатом дій окремої людини, він виростає з пріоритету суспільних чеснот над індивідуальними. Схильність до соціалізованості засвоюється куди сутужніше, ніж інші форми людського капіталу, але оскільки в її основі лежать етичні навички, вона також сутужніше піддається зміні або знищенню» [2, с. 54].

Методологічний підхід допомагає розкрити погляди щодо природи соціального капіталу, який має досить розгалужену структуру. На основі цього виділяють такі 3 рівні аналізу: 1) мікрорівень, 2) мезорівень та 3) макрорівень. Перший рівень відповідає індивідуальному рівню аналізу, де основною одиницею системи є індивід. Французький соціальний філософ П. Бурдє наголошує на факті вкоріненості соціального капіталу, поряд з культурним, в економічному, як такому, що є джерелом людських вчинків, але й соціальним полем відмінних систем модерного суспільства: культури та економіки [3]. Тому, освіта і виховання виступають первинними умовами для формування індивідуального соціального капіталу. Другий – мезорівень, відповідає таким осередкам володіння соціальним капіталом як сім'я, група, корпорація, громада, спільнота та відповідним відносинам між ними. На третьому рівні - макрорівні, соціальний капітал виявляється предметом аналізу взаємодії мікро- та мезорівнів, тобто системою взаємовпливів індивіда на групу чи спільноту.

Таким чином, соціальний капітал зв'язаний з тим, що кожен суб'єкт тим або іншим способом включений, інтегрований у систему соціальних відносин. Це капітал спілкування, співробітництва, взаємодії, взаємної довіри і взаємодопомоги, що формуються в просторі міжособистісних економічних відносин. Діалог, відкритість дозволяють людям вчитися один в одного. Цей процес і є соціальним навчанням. Практично всі наші інтелектуальні переваги – у знанні, що передаються суспільством, що здобуваються в процесі соціалізації, інтеграції в систему суспільних відносин. Ці знання характеризують соціальний інтелектуальний рівень, або соціальну кваліфікацію. Термін «навчання» варто розуміти не у вузькому дидактичному змісті, а системно – як процес самонавчання і саморозвитку через становлення нових соціальних зв'язків, створення нових структур в середині суспільства, фірми. Це забезпечує інтеграцію досвіду окремих особистостей у суспільний досвід. Так, накопичений українцями в дні Помаранчевої революції, революції Гідності соціальний капітал гранично позитивний, його характеризують форми співробітництва, колективізму, соборності. Приклад негативного соціального капіталу – участь у кримінальних співтовариствах, зловживання надзвичайним станом, корупція і т.д. Оборотно, непривабливу сторону соціального капіталу представляють також факти кумівства, сімейності, які, на жаль, ми спостерігали й після цих революцій.

Тема соціального капіталу є актуальною для України в контексті принаймні двох гострих проблем:

- *Вкрай низької дієвості інституцій громадянського суспільства*, зокрема, здатності суспільства впливати на владу (на прийняття рішень) і контролювати її.

- *Формування єдиної нації*. Вибори в країні кожного разу стають приводом для ескалації соціальної напруги і ставлять суспільство на межу розколу. Дехто з політологів навіть говорить про неминучість розпаду України на два і більше окремих політичних проекти. Інтеграція суспільства на ґрунті єдиного ціннісно-нормативного порядку залишається актуальним питанням принаймні з 2004 року.

«Вимір» соціального капіталу (власне, у даному випадку про вимір можна говорити лише умовно) передбачає визначення потенційної готовності індивідів до певного роду колективних дій та констатацію реальних проявів таких дій.

Реальним проявом соціального капіталу (його реалізацію на практиці) є участь населення у діяльності громадських організацій та громадських ініціативах. Помаранчева революція, революція Гідності та волонтерський рух залучили до масштабних дій протесту сотні тисяч людей.

Як і будь-яке сучасне суспільство зі складною організацією, українське суспільство має великий соціальний потенціал, тобто всю сукупність суспільних та індивідуальних можливостей щодо колективних дій у різних сферах суспільного життя. Однак, як попереджають науковці, цей потенціал може бути як активним, так і пасивним (тобто невикористаним). Перехід соціального потенціалу в активну фазу є справою часу й умов – своїх у кожній конкретній країні. Цілком природно, що суспільство й державу цікавить розвиток так званого продуктивного (позитивна колективна дія), а не негативного (деструктивна колективна дія) соціального капіталу. Останній не має нічого спільного з сучасною моделлю ліберальної демократії, оскільки є результатом розвитку кримінальних, напівкримінальних і девіантних зв'язків між індивідами. Кумівство, клановість, сімейність є тими небажаними колективними діями, які руйнують не тільки основи демократії, а й сучасної ринкової економіки. Не дарма той же Фукуяма говорить про необхідність заміни, наприклад, у сфері бізнесу соціального капіталу формальними інститутами, що діють на основі набору формальних правил і створюють прозорі відносини [2].

Слід зауважити, що для громадянського суспільства цінним є не тільки розвиток колективної дії людей у сфері політики, а й поширення її на суспільство в цілому, опанування «мистецтвом об'єднання» більшою кількістю людей та на основі різних мотивів. Соціальний капітал дозволяє різним соціальним групам та неурядовим організаціям надавати послуги людям у сфері охорони здоров'я, освіти та соціального захисту без участі урядових структур або паралельно з ними. Саме тут криється величезний соціальний потенціал, який може перетворитися на продуктивний соціальний капітал. Добре відомим є також вплив соціального капіталу на ведення бізнесу та розвиток економіки в цілому[5].

Особливо значущим є розвиток соціального капіталу на фоні падіння довіри громадян до держави та її інститутів. Очевидно, що ступінь справедливості чи обґрунтованості такого ставлення є питанням окремого обговорення, але, у будь-якому випадку, колективні дії громадян є школою демократії, «випускники» якої поступово формують критичну масу консолідованої демократії (тобто режиму, який характеризується встановленням міцних та довгочасних демократичних структур, політичних інститутів, правових норм і ресурсів) й дозволяють суспільству, особливо посткомуністичному, швидше пройти так звану «точку неповернення» до недемократичного правління.

Література

1. Коулман Дж. Экономическая социология с точки зрения теории рационального выбора // Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики / Сост. и науч. ред. В.В. Радаев. – М.: РОССПЭН, 2004. – С. 159-181.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: ООО “Изд-во АСТ”: ЗАО НППП “Ермак”, 2004. – 730 с.
3. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология: электронный журнал. – Т. 3. – № 5. – 2002. – Режим доступа : http://ecsoc.hse.ru/data/670/586/1234/ecsoc_t3_n5.pdf
4. Патнам Р. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам, Р. Леонарді, Р.Й. Нанетті . – К. : Основи, 2001. – 302 с.
5. Конотопенко О.П. Соціальний капітал і його необхідність для формування громадянського суспільства в сучасній Україні [Текст] / О.П. Конотопенко // Вісник інституту історії, етнології і права // Збірник наукових праць. Вип. 7. – Вінниця, 2009. – С.103-107.

Левицкий Виктор Сергеевич

кандидат философских наук, директор
Украинского института стратегий
глобального развития и адаптации

ПОСТИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЭПОХА: ЕВРОПА И РАЗРУШЕННОЕ БУДУЩЕЕ

Состояние современной эпохи характеризуется страхом, отчаянием, неопределенностью. Кто-то может сказать, что это характерно только для локальностей военных конфликтов, природных катаклизмов либо социальных катастроф. Но тогда почему главными европейскими донорами для отрядов ИГИЛ являются наиболее развитые страны ЕС, или почему все большее количество жителей «первого мира» впадают в депрессию, «заставив» ВОЗ признать ее (депрессию) болезнью. Другие, наоборот, могут сказать, что всегда так было: и «абсурд» Ф. Кафки, и «заброшенность» М. Хайдеггера, и «бессмысленность» А. Камю, и «тошнота» Ж.-П. Сартра – все это поэтико-философское выражение и осмысление того же самого. Чувство оставленности пред-/ межвоенного поколения действительно является чуть ли не сущностной его характеристикой, но каждый из авторов попытался хотя бы обозначить свой вариант выхода, обосновывая шанс на надежду, конструируя свой вариант «гуманизма». Сегодня же, в первую очередь, мы имеем дело с совершенно иной интеллектуальной атмосферой.

Начиная, как минимум, с эпохи Средневековья, человечество всегда пребывало во власти какого-то телеологического гранднарратива, который и придавал смысл жизни, а значит и давал силы жить. Сначала человечество вела